

УДК 378: 373.3

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-2-485-491

THE PECULIARITIES OF EDUCATIONAL WORK UNDER MARTIAL LAW

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Liliya YAROSHCHUK,
Candidate of Pedagogical
Sciences, Ph.D, Associate
Professor

Лілія ЯРОЩУК,
кандидат педагогічних наук,
доцент

lilia_y77@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4862-5590>

*Berdiansk State Pedagogical
University,
✉ 4, Schmidta street, Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100*

*Бердянський державний
педагогічний університет
✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100*

Natalya CHORNA,
Ukrainian language and literature
highest qualification category
teacher, teacher-methodologist

Наталія ЧОРНА,
учитель української мови та
літератури вищої кваліфікаційної
категорії, учитель-методист

Natablack03@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1933-3628>

*Zhaskiv Specialized School № 1
with advanced studying of
individual subjects,
✉ 11, Myru street, Zhaskiv,
Uman district, Cherkasy region,
19201*

*Жашківська спеціалізована
школа №1 з поглибленим
вивченням окремих предметів,
✉ вул. Миру, 11, м. Жашків,
Уманський р-н, Черкаська обл.,
19201*

Original manuscript received: August 08, 2022

Revised manuscript accepted: August 31, 2022

ABSTRACT

The article analyzes the main directions of organization of the educational process under martial law and substantiates the need for other content and approaches to educational work. The main direction should be provided without the pecal component of personal health, creating conditions for its physical, mental, social and spiritual well-being.

It is stated that during the war, a school becomes a center that allows children to receive not only knowledge, but also psychological and pedagogical support, not to lose their sense of belonging to the community. Therefore, it is extremely important to flexibly approach the organization of the school and set up the educational process, so that it is comfortable for children and teachers.

The organization of educational class work with the with the help of an active use of modern technologies is analyzed. It is caused by staying on distance learning for a long time.

The main provisions of methodological recommendations on the organization of educational work during martial law and methods of forming the features and qualities of the «Ukrainian winner» in terms of the war of the Russian Federation against Ukraine are summarized: moral stability, endurance, willpower and firmness of spirit.

It is emphasized that a lot of time should be devoted to work in asynchronous mode: communication in instant messengers, students performing exercises and tasks involving psychological unloading, techniques for resolving emotional state, etc.

Therefore, the planning and organization of educational work should be carried out taking into account the martial law, challenges and threats. Special attention should be paid to the organization of individual work with emotionally vulnerable students, as well as to taking care of the most possibly stable psychological state of the teacher in difficult martial law conditions.

Key words: *organization of educational process, educational work, martial law, security actions, psychological, pedagogical support.*

Вступ. Виховна робота – це той аспект формування учнівської особистості, який неможливо відкласти на потім. Карантин, а потім і воєнний стан не повинні стати перепорою для проведення комплексу виховних справ, які допоможуть учням сформуванати найважливіші цінності та всебічно розвиватися.

Організація освітнього процесу в умовах воєнного стану потребує іншого змісту та підходів до проведення виховної роботи. Головним напрямом має стати забезпечення безпекової складової здоров'я особистості, створення умов для її фізичного, психічного, соціального і духовного благополуччя. Основними напрямками та завданнями виховної роботи класного керівника мають стати: надання здобувачам освіти базових знань з основ безпеки та формування поведінки правильних безпекових дій в умовах воєнного стану; навчання правил збереження здоров'я, життя (свого та навколишніх) у разі бойових дій; надання психологічної підтримки, забезпечення психолого-педагогічного супроводу емоційно вразливих категорій осіб; сприяння адаптації та емоційно-психологічної підтримки тимчасово внутрішньо переміщеним особам; формування рис і якостей «українця-переможця» у війні російської федерації проти України: моральна стійкість, витримка, сила волі і твердість духу; протидія ворожій пропаганді, віра в перемогу, підтримання власного емоційного ресурсу; здатність та вміння протистояти негативним емоціям, стресу, тривозі, почуттю небезпеки; співчуття, милосердя, взаємодопомога, волонтерство, відчуття себе громадянином.

Усі вищевказані завдання класний керівник може виконати тільки при спілкуванні з учнями. Перебування на дистанційному навчанні упродовж тривалого часу змусило усіх класних керівників організувати виховну роботу з класом за допомогою активного використання сучасних технологій.

Мета нашої розвідки – проаналізувати основні напрями організації освітнього процесу в умовах воєнного стану, обґрунтувати потребу іншого змісту та підходів до проведення виховної роботи.

Результати та дискусії. Упровадження цифрових технологій допомагає класному керівнику мати більший авторитет та вплив на молодь при організації виховної роботи.

Учня складно залучити до активної участі у виховній роботі, якщо не брати до уваги особливості світосприйняття сучасної молоді. Класний керівник повинен усвідомлювати, що він працює з дітьми нового покоління. Поки інші обговорюють «технології майбутнього», для цього покоління «майбутнє» вже настало. Вони не читають друкованих газет, не уявляють життя без інтернету. Щоб бути почутим, сучасний класний керівник повинен звертатися до учня не тільки усно, а й надавати більшість інформації за допомогою цифрових та інтернет-технологій.

У процесі переходу на дистанційне навчання рекомендовані такі дії для класних керівників: проінформувати учнів, батьків (законних представників) про перехід на дистанційну форму навчання доступними мобільними засобами; провести моніторинг наявності батьків учнів класу в батьківській спільноті; провести on-line батьківські збори класу та інформувати про режим роботи в умовах дистанційного навчання; зібрати дані з учнів класу: наявність комп'ютера—ноутбука—планшета—телефона з доступом до інтернету; електронна пошта дитини; виявити учнів, які не зможуть отримувати інформацію і взаємодіяти on-line, продумати форму роботи з такими учнями і батьками; інформувати учнів і їх батьків (законних представників) про розклад занять у разі його зміни; моніторинг взаємодії всіх учнів класу з учителями-предметниками та координаційну діяльність один раз на тиждень; проводити «відео години спілкування» (20–30 хвилин) з учнями класу.

Під час дистанційного навчання в умовах воєнного стану важливо також володіти інформацією про місцезребування учнів, так як часто задля безпеки родини змушені змінювати місце проживання.

Сьогодні на допомогу класному керівнику існує безліч можливостей. Можна сказати, що для використання дистанційних технологій при спілкуванні із учнями достатньо мати лише смартфон. Наприклад, створення опитування в додатку Viber дає можливість з'ясувати ставлення учнів до якості навчання в режимі онлайн та труднощів, які виникли в цей період. Це дозволяє дослідити проблемні моменти у навчанні та вихованні за допомогою дистанційних технологій, спланувати заходи для їх усунення. Додатки Google дають можливість проводити відеозустрічі в режимі онлайн, виконувати завдання та спільні проєкти тощо. Через запровадження онлайн-навчання через епідемію COVID-19 учителі та учні найчастіше технічно готові до саме такої форми роботи [6]. Але дистанційне навчання та виховання під час воєнного стану передбачає не лише технічні труднощі, а психологічні та моральні особливості спілкування з учнями у складний і для учнів, і для педагогів час. Якщо учитель-предметник більше зосереджений на засвоєнні навчальної програми, то завданням класного керівника є не втратити зв'язок з учнями, надати психолого-педагогічну підтримку, порадити, підказати. У дистанційному режимі зробити це надзвичайно складно.

Під час війни школа стає осередком, який дає змогу дітям отримувати не лише знання, але й психолого-педагогічну підтримку, не втрачати відчуття приналежності до спільноти. Тому надзвичайно важливо гнучко підходити до організації роботи школи та налаштувати освітній процес так, щоб він був комфортним для дітей та педагогів. Найбільш оптимальна форма організації освітнього процесу в умовах воєнного стану – дистанційна[2].

Під час онлайн-занять класний керівник чи вихователь проводить консультації з дітьми, виховні заняття-бесіди та творчі заняття. Заняття в синхронному режимі важливі для учнів, проте більше в соціально-психологічному аспекті, ніж у навчальному. Тому багато часу варто присвятити роботі в асинхронному режимі: спілкування в месенджерах, виконання учнями вправ та завдань, що передбачають психологічне розвантаження, техніки врегулювання емоційного стану тощо. Завдання передбачають читання літератури, перегляд фільмів, малювання, ліплення, інші творчі заняття, що допоможуть зняти психічне та емоційне напруження. Методи роботи з учнями доцільно добирати відповідно до віку дітей та їхніх інтересів, перевагу варто надавати проблемним, пошуковим, творчим методам роботи. В умовах війни бесіда або діалог краще за інструкцію, розповідь, а творчі завдання за вправи. Вибираючи методи роботи, важливо пам'ятати, що діти обмежені в ресурсах, тому досліді, проекти, творчі завдання варто застосовувати, враховуючи наявність в учнів необхідного обладнання.

Одним із напрямів роботи класного керівника в умовах воєнного стану, постійних воєнних загроз є надання здобувачам освіти знань з основ безпеки, ознайомлення їх з важливими для збереження здоров'я та життя правилами дій в певних ситуаціях[3; 5]. Питаннями для розгляду мають бути такі:

- ✓ воєнний стан, надзвичайна ситуація, заборони та обмеження;
- ✓ правила поведінки в умовах надзвичайної ситуації воєнного характеру: необхідно, не рекомендується, забороняється;
- ✓ що таке «тривожна валіза», як підготувати, що покласти;
- ✓ як діяти під час сигналу «повітряна тривога», під час онлайн-уроків, якщо вмикається сигнал «повітряна тривога»;
- ✓ правила спілкування в соціальних мережах в умовах воєнного стану;
- ✓ як вчиняти з інформацією, яка несе загрозу для України (не фотографувати місцевість, не публікувати, не поширювати інформацію, яка містить фото з координатами інфраструктури населеного пункту, розташування ЗСУ тощо);
- ✓ що робити, якщо виявлено підозрілий або вибухонебезпечний предмет;
- ✓ як поводитися під час обстрілів стрілецькою зброєю, артобстрілах, артилерійських обстрілів системами залпового вогню;
- ✓ як діяти в разі виявлення диверсантів, на що і на кого звертати увагу;
- ✓ як діяти в умовах хімічної атаки;
- ✓ перша домедична допомога під час обстрілів;
- ✓ домашня медична аптечка, що має бути.

Психолого-педагогічна підтримка та допомога під час військових дій є одним із пріоритетних напрямків роботи класного керівника. Психологи кажуть, що настрій людини на війні не менш важливий, аніж справжня зброя чи техніка. Тому завданням класного керівника в умовах воєнного стану має стати підтримка і надання здобувачам освіти допомоги в нормалізації та стабілізації психічного стану як через особистий прояв посиленої уваги, вияв любові до вихованців/вихованця, так і звертання до практичного психолога для подальшої психологічної підтримки тих вихованців, які цього потребують.

У листі Міністерства освіти і науки від 06.03.2022 року №1/3371-22 «Про організацію освітнього процесу»[4] сказано, що в багатьох регіонах заклади освіти відкрили свої двері для біженців, тимчасово переміщених осіб. Завданням класного керівника – допомогти здобувачам освіти з числа тимчасово внутрішньо переміщених осіб адаптуватися в учнівському колективі. Організація підтримки та допомоги має здійснюватися у співпраці з практичним психологом та соціальним педагогом закладу в плані соціально-емоційно-психологічно-моральної підтримки та матеріальної допомоги із залученням відповідних служб місцевої громади.

У напрямі формування рис, якостей особистості «українця-переможця» складовими виховного позакласного процесу є безпосередній контакт із учнями, пробудження в них глибоких емоційних переживань, що впливають на почуття, сприяють розумінню сутності патріотизму. Уміле використання позитивних прикладів і залучення учнів у різноманітні форми дискусійної роботи сприяє більш глибокому усвідомленню цих понять. Збагачення учнів патріотичними почуттями відбувається в процесі ознайомлення з історією про героїчне минуле українського народу, його прагнення до зміцнення могутності Вітчизни. З метою надання виховній роботі більшої емоційності використовується яскравий фактичний матеріал, позитивні приклади патріотизму відомих історичних діячів, героїв сьогодення, справжніх патріотів України. Не менш важливими є розповіді про внесок у світовий розвиток науки, культури, спорту. Без сумніву, учні проймаються почуттям гордості, коли дізнаються про досягнення українського народу. Знайомство з науковим внеском наших учених, з високохудожніми роботами майстрів кіно, зі світовими спортивними результатами сприяє вихованню в учнів патріотичних якостей, формуванню в них високого громадянського ідеалу. Знання про подвиги, справжніх громадян країни дозволяє доводити, що патріот – не книжне слово, не романтизований образ, а реальність. Новими героями нашого часу є волонтери. Важливо пояснити учням, наскільки важливою є спільна боротьба українців проти окупантів, та залучати дітей до посильної відповідно до віку волонтерської діяльності. Така діяльність дає відчуття причетності до успіхів народу в боротьбі та допомагає зміцнити психологічну стійкість учня. Щоденно проводиться загальнонаціональна хвилина мовчання за співвітчизниками, загиблими внаслідок збройної агресії російської федерації проти України.

Закон України «Про освіту» надає педагогу академічну свободу в організації освітнього процесу. Отже, з урахуванням воєнного стану, викликів та загроз, які впливають на подальшу стабільність суспільного життя, рекомендовано планування виховної роботи класного керівника здійснювати помісячно із внесенням коректив відповідно наявного стану та ситуації. Особливу увагу потрібно звернути на організацію індивідуальної роботи з емоційно вразливими учнями, а також подбати про максимально можливий у складних умовах воєнного стану стійкий психологічний стан педагога.

Література

1. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навч.-метод. посіб. для закладів середньої освіти / М. Єлігулашвілі, О. Козороз, Т. Короткий, Н. Хендель; за ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. Київ : УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2019. URL : https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Prev_Posibnyk_MGB_A4-4.pdf (дата звернення: 31.07.2022).

2. Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу у 2021/2022 навчальному році в початковій школі в умовах воєнного часу. URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/rozrobleno-metodichni-rekomendaciyi-shhodo-organizaciyi-osvitnogo-procesu-u-20212022-navchalnomu-roci-v-pochatkovii-shkoli-v-umovah-voyennogo-chasu> (дата звернення: 31.07.2022).

3. Основи безпеки життєдіяльності в умовах бойових дій. Методичні рекомендації до наскрізної навчальної програми з позашкільної освіти оздоровчого напрямку. Рекомендовано вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 4 від 31 березня 2022 р.). URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/osnovi-bezpeki-zhittiyediyalnosti-v-umovah-bojovih-dij-metodichni-rekomendaciyi-dlya-pozashkilliya> (дата звернення: 31.07.2022).

4. Про організацію освітнього процесу. Лист Міністерства освіти і науки від 06.03.2022 року №1/3371-22 URL : http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/86062/ (дата звернення: 31.07.2022).

5. Ройз С. Супергерої безпеки. Як підготувати дітей до можливих надзвичайних ситуацій. URL : http://zdo12.cv.ua/wp-content/uploads/2022/02/My_hotovi_Pro_ditey_03.02.pdf (дата звернення: 31.07.2022).

6. Shi Yi, Yaroschchuk L. Post Corona Society: How to Teach People be Social Again. *Postmodern Openings*, 2020. Volume 11. Issue 1. Supl. 2. P. 169–176. URL : <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/po/article/view/2918> (дата звернення: 31.07.2022).

References

1. Korotkyj T. (2019). *Vyvchayuchi mizhnarodne humanitarne pravo* [Studying international humanitarian law]. Kyiv, UHSPL; Odessa : Feniks. Retrieved from : https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Prev_Posibnyk_MGB_A4-4.pdf [in Ukrainian].

2. *Metodychni rekomendatsii shhodo orhanizatsii osvitnoho protsesu u 2021/2022 navchalnomu rotsi v pochatkovii shkoli v umovakh voiennoho chasu* [Methodological recommendations regarding the organization of the educational process in the 2021/2022 academic year in primary school in wartime conditions]. Retrieved from : <https://mon.gov.ua/ua/news/rozrobleno-metodichni-rekomendaciyi-shhodo-organizaciyi-osvitnogo-procesu-u-20212022-navchalnomu-roci-v-pochatkovii-shkoli-v-umovah-voyennogo-chasu> [in Ukrainian].

3. *Osnovy bezpeky zhyttiediialnosti v umovakh boiovykh dii. Metodychni rekomendatsii do naskriznoi navchalnoi prohramy z pozashkilnoi osvity ozdorovchoho napriamu* (2022) [Basics of life safety in the conditions of hostilities. Methodological recommendations for the end-to-end educational program for extracurricular health education]. Rekomendovano vchenoiu radoiu Instytutu problemvykhovannia NAPN Ukrainy (protokol № 4 vid 31 bereznia 2022 r.). Retrieved from : <https://mon.gov.ua/ua/news/osnovi-bezpeki-zhittiediialnosti-v-umovah-bojovih-dij-metodichni-rekomendaciyi-dlya-pozashkilliya> [in Ukrainian].

4. *Pro orhanizatsiiu osvithnoho protsesu* (2022) [About the organization of the educational process]. Lyst Ministerstva osvity i nauky vid 06.03.2022 roku №1/3371-22. Retrieved from : http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/86062/ [in Ukrainian].

5. Roiz, S. (2021). *Superheroi bezpeky. Yak pidhotuvaty ditei d omozhlyvykh nadzvychainykh sytuatsii* [Security superheroes. How to prepare children for possible emergency situations]. Retrieved from : http://zdo12.cv.ua/wp-content/uploads/2022/02/My.hotovi.Pro_ditey_03.02.pdf [in Ukrainian].

6. Shi, Y., Yaroschchuk, L. (2020). *Post Corona Society: How to Teach People be Social Again*. Postmodern Openings, volume 11, issue 1, suppl. 2, 169–176. Retrieved from : <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/po/article/view/2918> [in English].

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано основні напрями організації освітнього процесу в умовах воєнного стану та обґрунтовано потребу іншого змісту та підходів до проведення виховної роботи. Основним напрямом має стати забезпечення безпекової складової здоров'я особистості, створення умов для її фізичного, психічного, соціального і духовного благополуччя.

Зазначено, що під час війни школа стає осередком, який дає змогу дітям отримувати не лише знання, але й психолого-педагогічну підтримку, не втрачати відчуття приналежності до спільноти. Тому надзвичайно важливо гнучко підходити до організації роботи школи та налаштувати освітній процес так, щоб він був комфортним для дітей та педагогів.

Проаналізовано організацію виховної роботи з класом за допомогою активного використання сучасних технологій, що зумовлено перебуванням на дистанційному навчанні удвоє тривалого часу.

Узагальнено основні положення методичних рекомендацій щодо організації виховної роботи під час воєнного стану та прийоми формування рис і якостей «українця-переможця» у війні російської федерації проти України: моральної стійкості, витримки, сили волі і твердості духу.

Наголошено, що багато часу варто присвятити роботі в асинхронному режимі: спілкування в месенджерах, виконання учнями вправ та завдань, що передбачають психологічне розвантаження, техніки регулювання емоційного стану тощо.

Отже, планування та організацію виховної роботи потрібно здійснювати з урахуванням воєнного стану, викликів та загроз. Особливу увагу потрібно звернути на організацію індивідуальної роботи з емоційно вразливими учнями, а також подбати про максимально можливий у складних умовах воєнного стану стійкий психологічний стан педагога.

Ключові слова: організація освітнього процесу, виховна робота, воєнний стан, безпекові дії, психологічна, педагогічна підтримка.